

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ**

**Циклова комісія соціально-гуманітарних, філологічних дисциплін та
фізичної підготовки**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

**з навчальної дисципліни «Транспортне право»
вибіркових компонент освітньо-професійної програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Авіоніка
за темою № 1- Предмет і система транспортного права**

Вінниця 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
Університету внутрішніх справ
Протокол № 2 від 22.02.2024

СХВАЛЕНО

Методичною радою
Кременчуцького льотного
коледжу Харківського
національного
Університету внутрішніх справ
Протокол № 6 від 17.01.2024

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол № 2 від 22.02.2024

Розглянуто на засіданні циклової комісії соціально-гуманітарних,
філологічних дисциплін та фізичної підготовки КЛК ХНУВС

Протокол № 14 від 05.01.2024

Розробник: викладач циклової комісії соціально-гуманітарних , філологічних
дисциплін та фізичної підготовки, спеціаліст вищої категорії Хомяк О.В.

Рецензенти:

1. Викладач циклової комісії соціально-гуманітарних, філологічних
дисциплін та фізичної підготовки КЛК ХНУВС, к.пед.н., доктор
філософії, спеціаліст вищої категорії, Кірюхіна М.В. .
2. Доцент кафедри юридичних наук Кременчуцького національного
університету імені Михайла Остроградського кандидат юридичних
наук Латишева В.В.

План лекції

1. Транспорт як загальна складова суспільного виробництва
2. Поняття, предмет і метод транспортного права України
3. Система, функції та принципи транспортного права

Рекомендована література:

Основна:

1. Е.Ф. Демський, В.К. Гіжевський. Транспортне право України. К.: Юрінком Інтер, 2002.
- 2 Шелухін М.Л. Транспортне право України: підручник - Юрінком Інтер, 2018 – 896 с.
- 3 Булгакова І.В., Клепікова О.В. Транспортне право України – 2005 р

Допоміжна

1. Гіжевський В.К., Мілашевич А.В. Правове регулювання транспортною системою України.- К., 2000.
2. Конституція України. 1996
3. Про дорожній рух. Закон України від 30 червня 1993 р // Відомості Верховної Ради України. – 1993. - № 31. – Ст.338 (із змінами та доповненням)
4. Про транспорт. Закон України від 10 листопада 1994 р // Відомості Верховної Ради України. – 1994. - № 51. – Ст.446 (із змінами)
5. Про трубопровідний транспорт. Закон України від 15 травня 1996 р // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 29. – Ст.139
6. Про залізничний транспорт. Закон України від 4 липня 1996 р // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 40. – Ст.183 (із змінами)
7. Про автомобільний транспорт. Закон України від 23 лютого 2006 р (із змінами)
8. Про транзит вантажів. Закон України від 20 жовтня 1999 р //Відомості Верховної Ради України. – 1999. - № 51. – Ст.446
9. Про перевезення небезпечних вантажів. Закон України від 6 квітня 2000 р //Відомості Верховної Ради України. – 2000. - № 28. – Ст.222
10. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради України. – 1984. – додаток до № 51. – Ст.1122
11. Повітряний кодекс України //Відомості Верховної Ради України. – 1993. - № 25. Ст.274
12. Кримінальний кодекс України //Відомості Верховної Ради України –2001. - № 25 Ст.131

Інформаційні ресурси

1. www.rada.gov.ua – сайт Верховної Ради України.
2. www.kmu.gov.ua – сайт Кабінету Міністрів України.

3. www.nbuv.gov.ua – електронний каталог Національної бібліотеки України ім. Вернадського.

Текст лекції

1. Транспорт як загальна складова суспільного виробництва

З моменту винаходу людством механічних засобів пересування і до нашого часу всіх країнах світу транспорт є однією з важливих галузей господарства та складовою частиною міжлюдських стосунків. Сам процес перевезень не виробляє нового продукту, але виступає як сполучна ланка між підприємствами, сприяючи функціонуванню інших галузей економіки, розв'язанню соціальних завдань, раціональному й гнучкому використанню виробничих сил, забезпечуючи обороноздатність країни.

Тому державна політика становлення та розвитку транспортного комплексу України передбачає забезпечення своєчасного, повного та якісного задоволення потреб населення й суспільного виробництва у перевезеннях, створення рівних умов для розвитку господарської діяльності підприємств транспорту всіх форм власності і входження транспортного комплексу України до європейської і світової транспортної системи.

Роль і значення транспорту визначені статтею 1 Закону України «Про транспорт» від 10 листопада 1994 р., в якій зазначається, що транспорт є однією з найважливіших галузей суспільного виробництва, яка покликана задовольнити потреби населення й суспільного виробництва в перевезеннях. Отже, законодавець визначає транспорт як важливу галузь суспільного виробництва, що перебуває в тісній взаємодії з промисловістю; енергетичним, агропромисловим, будівельним і торговельним комплексом; зв'язком; житловим господарством, побутовим обслуговуванням населення; сферою використання й охорони природних ресурсів тощо. В кожній з перерахованих галузей є окремі специфічні матеріальні умови виробництва, технологічні процеси, структура підприємств, особовий склад працівників і т. ін.

Для задоволення потреб у перевезенні пасажирів і вантажів необхідні транспортні засоби й комплекси, які мають бути побудовані й перебувати у відповідному технічному стані. Треба здійснювати своєчасне впровадження заходів технічного переозброєння й передових методів з вдосконаленням усіх ланок транспортної системи. В Україні транспортний комплекс має свою організаційну структуру. За Законом України «Про транспорт» від 10 листопада 1994 р. (розділ II, ст. 21) у нашій країні сформована Єдина транспортна система, яка охоплює всі види державного, колективного й приватного транспорту, транспортно-технічні засоби, рухомий склад, структури управління на кожному виді транспорту та соціально-економічного забезпечення. Підтвердженням цьому є статті 22-40 зазначеного вище Закону. Так, стаття 22 визначає склад залізничного транспорту, до якого входять підприємства залізничного транспорту, що здійснюють перевезення пасажирів і вантажів, рухомий склад залізничного транспорту, залізниці, шляхи

сполучення, а також промислові, будівельні, торговельні та постачальницькі підприємства, навчальні заклади, технічні школи, дитячі дошкільні заклади, заклади охорони здоров'я, фізичної культури і спорту, культури, науково-дослідні, проектно-конструкторські організації, підприємства промислового залізничного транспорту та інші підприємства, установи й організації незалежно від форм власності, що забезпечують його діяльність і розвиток. Подібні статті визначають ще й інші складові транспорту.

При цьому законодавець завжди відзначає, що транспорт є однією з важливих базових галузей економіки України, відповідає за її внутрішні та зовнішні транспортно-економічні зв'язки й потреби у перевезеннях, сприяє нормальному функціонуванню всіх галузей суспільного виробництва, соціальному й економічному розвитку, та зміцненню обороноздатності держави, міжнародному співробітництву України.

Вивчення й аналіз норм Законів України «Про транспорт» від 10 листопада 1994 р., «Про залізничний транспорт» від 4 липня 1996 р., «Про функціонування єдиної транспортної системи України в особливий період» від 20 жовтня 1998 р., Кодексу торговельного мореплавства України, Повітряного кодексу України та інших нормативних актів дозволяють зробити висновок, що підприємства транспортної системи (заводи, депо, підприємства зв'язку, водо-, паливо-, енергозабезпечення, шляхові споруди, господарства та інші структурні підрозділи) є складовими частинами економічної системи України і діють за правилами економічних чинників (умов). Їм притаманне також суспільне виробництво, розподіл і обмін виробленого продукту в масштабах усієї держави, міжгалузеві зв'язки, взаємозалежність й інтегрованість з економічною системою в цілому.

Стан транспорту в країні, рівень його розвитку, ефективність прямо залежать від спроможності держави управляти виробництвом в економіці й обігу виробленого матеріального продукту, від досягнень науково-технічного прогресу в державі.

Отже, **транспорт** - це сукупність механічних засобів перевезень виробничо-технологічного комплексу, організацій і підприємств, призначених для забезпечення потреб суспільного виробництва й населення країни в перевезеннях у внутрішньому й міжнародному сполученнях і надання інших транспортних послуг усім споживачам.

2. Поняття, предмет і метод транспортного права України

В умовах проведення в Україні правової реформи важливого значення набуває проблема подальшого розвитку і вдосконалення правового регулювання суспільних відносин у сфері транспортної діяльності, їх місця в правовій системі держави, від вирішення якої значною мірою залежить успіх розвитку багатьох галузей економіки й ринкових відносин.

На сьогоднішній день не існує жодної ділянки суспільного життя, яка б так чи інакше не була пов'язана з процесом транспортування. До цього процесу прямо чи опосередковано залучаються відповідні засоби, методи,

форми, принципи і правила поведінки, які породжують транспортні суспільні відносини. Для того щоб набути визначеного змісту, ці відносини потрібно врегулювати. Одним з основних напрямів врегулювання транспортних суспільних відносин є вплив на них норм права.

Поняття транспортного права в юридичній літературі розглядалося ще на початку XX століття, коли з'явилися основні принципи його побудови й виникла необхідність визначити відповідне місце в системі права. У науці з цього питання є кілька поглядів. Одні автори заперечують існування транспортного права як самостійної галузі права, посиляючись на загальноприйнятті умови розмежування галузей права, вказуючи при цьому на особливість транспортного права, що поєднує в собі владно-організаційні відносини адміністративно-правового характеру й майнові відносини цивільно-правового характеру, а важливий розділ транспортного права - договір перевезень являє собою інститут цивільного права. На їхню думку, таке поєднання не є підставою для виокремлення транспортного права в самостійну галузь навіть при наявності значної кількості нормативних актів і кодифікованих документів у вигляді кодексів, статутів і настанов.

Інші автори в категоричній формі стверджують, що транспортне право є самостійною правовою галуззю і міжгалузевою наукою, яка виникла в результаті поєднання тих чи інших принципів прикладних і галузевих юридичних наук.

Отже, питання визначення поняття транспортного права є досить дискусійним. Традиційно склалося відокремлення галузей права за предметом і методом правового регулювання, причому поява нової галузі права можлива лише за умови визначення загальних положень, що відображають єдині принципи й методи регулювання суспільних відносин, характерних тільки для цієї галузі права.

Водночас в теорії права розрізняють профілюючі (фундаментальні, самостійні), *спеціальні та комплексні галузі права*. До *профілюючих* галузей права відносять конституційне (державне), адміністративне, цивільне, кримінальне право та їхні процесуальні аналоги. Вони становлять ядро правової системи, концентрують у собі головні юридичні режими і складають юридичну основу змісту всіх галузей права. Відповідно до профілюючих галузей права на базі спеціальних (окремих) суспільних відносин формуються спеціальні - трудове, земельне, сімейне, фінансове та інші галузі права.

Особливу юридичну цілісність складають норми комплексних (господарського, природоохоронного, житлового та інших) галузей права. Норми цих галузей не пов'язані єдиним методом і механізмом регулювання. Майже всі вони містяться в основних галузях, але не порушують їхню архітектоніку, не виключають зі складу профілюючих галузей жодної правової норми і разом з тим утворюють оригінальне об'єднання. Юридичні особливості останнього полягають у характерних принципах, окремих специфічних заходах регулювання, які свідчать про наявність спеціального юридичного режиму. Органічна єдність основних галузей права й

комплексних утворень вказує, що правова система являє собою стабільний і водночас динамічний організм, який має значні регулятивні можливості і здатний чинити глибокий вплив на суспільні відносини.

Щодо поняття транспортного права України, то його можна розглядати в кількох значеннях: як галузь права, як галузь законодавства, як галузь юридичної науки і як навчальну дисципліну.

Транспортне право України як **галузь права** - це сукупність юридичних норм і правових інститутів, які регулюють суспільні відносини, що складаються в зв'язку з організацією і діяльністю транспорту по забезпеченню внутрішніх і зовнішніх транспортно-економічних зв'язків і потреб населення у перевезеннях.

Визначаючи транспортне право України як окрему галузь права, можна вказати на те, що воно має такі риси, завдяки яким можна розрізняти різні галузі права.

По-перше, однією з таких рис є значний масив кодифікованих актів і високий рівень систематизації транспортного законодавства.

По-друге, з прийняттям єдиного комплексного законодавчого акта - Закону України «Про транспорт» від 10 листопада 1994 р.- статтями 23. 25, 28, 31. 33, 35. 38 майже остаточно врегульовані питання про землі транспорту, порядок їх відведення, використання й зберігання, розташування на них споруд і підприємств транспорту, інших комунікацій, що знайшло своє остаточне закріплення в Земельному кодексі України - статті 67. 68. 69, 70, 71, 72, 73. 74.

По-третє, наявність специфічних ознак у правовідносинах, що регулюються нормами транспортного права. Наприклад, у ст. 2 Статуту залізниць України вказується, що цей Статут визначає обов'язки, права і відповідальність залізниць, а також підприємств, організацій, установ і громадян, які користуються залізничним транспортом. Цим Статутом регламентується порядок укладання договорів, організація та умови перевезення вантажів, пасажирів, багажу, вантажобагажу й пошти, основні положення експлуатації залізничних під'їзних колій, а також взаємовідносини залізниць з іншими видами транспорту. Отже, специфічність правовідносин полягає в дотриманні прав і виконанні обов'язків не тільки органами й посадовими особами залізниць, а й іншими суб'єктами, які користуються транспортом.

По-четверте. Однією із специфічних ознак можна вказати на трудові відносини на транспорті. Побудовані вони, взагалі, на нормах трудового права, але мають деякі особливості: у стосунках здебільшого використовується метод субординації, якому характерно централізоване, імперативне регулювання відносин зверху донизу. Статус суб'єктів транспортної системи характеризується підпорядкованістю на манір воєнізованих структур (уніформа, знаки розрізнення, інші атрибути влади).

По-п'яте, у транспортному праві існують притаманні тільки йому правові норми. Наприклад, визначена ціла низка категорій: залізничний

транспорт, транзит вантажів, небезпечний вантаж, судно, капітан порту, авіаційні правила, вантажні операції, засоби транспорту та інші визначення з характеристикою їх правового статусу. Тільки норми транспортного права визначають й регулюють ці категорії.

Отже, транспортне право регулює специфічний визначений вид відносно відокремлених суспільних відносин, які відіграють важливу роль в організації суспільного життя.

Кодифікація норм транспортного права, збагачення змісту права, введення у правову систему нових нормативних утворень дає підстави зробити висновок про існування транспортного права України як окремої, відносно самостійної галузі права. Справа залишається лише за визначенням місця транспортного права в правовій системі України.

Аналіз норм транспортного права, вивчення спеціальних прийомів регулювання, особливих принципів і специфічних ознак свідчать про існування певного юридичного режиму, притаманного комплексним галузям права. Отже, транспортне право України є вторинним утворенням у структурі права і в правовій системі України посідає місце комплексної галузі права, що ніяким чином не принижує його цінність і роль у правовій системі регулювання суспільних відносин.

Подальший розвиток транспортного законодавства, обумовленого соціально-економічними й політичними потребами, його кодифікація та інкорпорація створюють передумови й не виключають можливості переростання транспортного права в окрему самостійну спеціальну галузь права, побудовану на базі регулятивних функцій цивільного й адміністративного права, оскільки в транспортному законодавстві простежується глибока юридична єдність правових норм, які породжують нові системні нормативні узагальнення.

Предметом правового регулювання транспортного права України виступають суспільні відносини, що виникають між транспортними підприємствами й клієнтами у зв'язку з користуванням шляхами сполучення й транспортними засобами, а також відносини між транспортними підприємствами при здійсненні процесу перевезень.

Предмет правового регулювання - це сукупність якісно однорідних відносин певної сфери суспільного життя, врегульованих правовими нормами. У зв'язку з цим транспортному праву притаманні також певні межі правового регулювання - це сфера діяльності транспортних органів в суспільних відносинах, що виникають, розвиваються і припиняються при регламентації умов і порядку перевезень, експлуатації транспортних засобів, виданням актів про планування перевезень вантажів і пасажирів та установа зобов'язань між вищими і нижчими (підлеглими) транспортними органами (Міністерством транспорту України та його складовими частинами, наприклад Укрзалізницею): між транспортними органами й підпорядкованими їм підприємствами, установами й організаціями (Укрзалізниця і залізнична станція, локомотивне депо, навчальний заклад); між транспортними органами

та відправниками або одержувачами вантажів, власниками під'їзних колій, пасажирями тощо (установлення тарифів на перевезення вантажів, пасажирів, багажу, вантажобагажу, правил перевезень): між транспортними органами та органами виконавчої влади й місцевого самоврядування; між органами різних видів транспорту; між транспортною системою України й іноземними транспортними системами з метою транспортного забезпечення зовнішньоекономічних зв'язків України.

Характерним для зазначених суспільних відносин є таке:

- виникають вони у сфері забезпечення процесу перевезень;
- обов'язково в них бере участь транспортний орган або уповноважена посадова особа, яка представляє цей орган;
- органічний зв'язок здійснення мети перевезення пасажирів, вантажів, багажу, пошти, надання інших транспортних послуг з наслідком свідомої, цілеспрямованої діяльності відповідних транспортних органів;
- сфера транспорту за ознаками своєї діяльності відносно автономна в соціально-господарському комплексі і здебільшого у вольовому порядку встановлює правила й умови перевезень небезпечних вантажів, перевезень в особливий період, здійснення транзиту вантажів і надання інших транспортних послуг.

Викликані розвитком ринкових відносин (наявність комерційних видів транспортної діяльності) зміни не виключають, а скоріше ініціюють розширення предмета транспортного права. Але не можна не погодитися з Е.Б. Кубко, який, вивчаючи проблеми предмета адміністративного права, зауважив, що теоретична база багатьох інститутів, з розвитком ринкових відносин, залишається не розробленою, вони опинилися поза межами глибокого наукового аналізу. Усе це не може позитивно вплинути ні на розвиток законодавства й правової системи в цілому, ні на кодифікацію права.

Аксіомне віднесення транспортних правовідносин до числа цивільно-правових відношень, розрахованих на єдиний (рівності сторін) правовий рівень їх учасників є, м'яко кажучи, досить невдалим, оскільки різні варіанти правового регулювання мають відповідний відбиток владності, що, до речі, характерно також для цивільного, фінансового, трудового, земельного та інших галузей права. З огляду на владну природу права, транспортні правовідносини мають ще й державно-владний характер. Це особливо виявляється в організації діяльності транспорту, забезпеченні процесу перевезень, координації діяльності різних видів транспорту, розробці умов і правил перевезення вантажів, пасажирів, багажу, порядку оформлення договору перевезень, форми накладних, дорожніх відомостей, квитанцій тощо. У цьому, по суті, відображена об'єктивізація владної волі держави, якою, *по-перше*, визнається необхідність (доцільність) і можливість встановлення конкретних транспортних правовідносин; *по-друге*, створюється відповідна юридична конструкція правовідношення, яка може сформувати правовідносини за певних обставин і, *по-третє*, відбувається реалізація норм і виникнення сталих правових зв'язків між адресатами норм. Звідси відповідна

ступінь нерівності, яка, звичайно, приписується тільки адміністративним правовідносинам. Але в той самий час владна природа права не дає підстав розглядати транспортні правовідносини як адміністративно-правові відношення.

Отже, транспортне право має свій предмет правового регулювання, який характеризує його як окрему комплексну галузь правової системи України.

Звичайно, чистих явищ у природі не існує, а тому твердження деяких науковців про те, що транспортне право є інститутом цивільного права - абсолютно помилкове. *По-перше*, договір перевезень (ст. 358 ЦК України) - це лише незначна частина тих суспільних відносин, які передують його укладанню і які виникають і розвиваються в процесі користування шляхами сполучень і транспортними засобами. Не випадково, мабуть, провідні цивілісти в юридичній літературі обмежуються лише аналізом договору перевезень як зобов'язання з надання послуг. Крім цього є ще інша думка відносно договору перевезень, і, мабуть, не безпідставна, «що і сам договір перевезення є особливим видом господарського договору». До речі, договір перевезень вантажів здебільшого впливає з планового акта. *По-друге*, транспорт - це специфічна галузь економіки, корисний ефект якої виступає у вигляді сполучної ланки між товаровиробниками, а тому потребує особливого правового регулювання й контролю з боку держави. *По-третьє*, транспортні правовідносини регулюються окремими кодексами, статутами та іншими кодифікованими актами, що вносять у правову тканину нові нормативно-правові узагальнення, що виокремлюють їх з усіх інших, виділяючи в окрему галузь права.

Звичайно, норми транспортного права мають тісний зв'язок з нормами цивільного, адміністративного, трудового, земельного та інших галузей права, що є істотною характеристикою правової системи і правової науки в цілому.

Методом правового регулювання в транспортному праві України виступає поєднання (сукупність) прийомів, способів і операцій юридичного впливу на суспільні відносини. В загальній теорії права всі галузі права в регулятивних цілях використовують такі єдині засоби, як приписи, заборони, дозволи. Проте кожна галузь права використовує все ж таки сукупність засобів правового впливу, притаманних тільки для цієї галузі.

Вивчення норм транспортного права дозволяє стверджувати, що регулювання суспільних відносин у сфері транспортної діяльності здійснюється переважно з допомогою приписів і заборон, що містяться в транспортно-правових нормах. Наприклад, частиною 2 статті 2 Закону України «Про транспорт» встановлюється, що нормативні акти, які визначають умови й порядок перевезень, користування засобами транспорту, безпеки руху, охорони праці, забезпечення громадського порядку, пожежної безпеки, санітарні норми є обов'язковими для всіх юридичних і фізичних осіб на території України. Зазначеними законодавчими актами забороняється втручання місцевих органів влади в господарську діяльність підприємств

транспорт (ст. 5), закріплюється право транспортних органів вимагати від пасажирів, вантажовідправників і вантажоодержувачів безумовного додержання вимог і норм, передбачених законодавством і нормативними актами, що регулюють діяльність транспорту (ст. 12). Отже, наявно створюється юридичне владне та юридичне підвладне становище суб'єктів у правовідносинах, незалежно від того, чи є пряма організаційна підлеглість або вона відсутня. З метою забезпечення державних і суспільних інтересів, безпеки перевезень, захисту навколишнього природного середовища органи транспорту наділені юридично-владними повноваженнями й діють від імені держави.

Разом з тим у багатьох випадках застосовують не тільки методи прямих приписів, а й засоби непрямого впливу, дозволів (наприклад, узгодження, спільний розгляд і обговорення тих чи інших питань, урахування майнових інтересів тощо), розраховані на рівність сторін. Це яскраво проявляється, коли орган транспорту виконує функції господарюючого суб'єкта, регулювання виробничо-господарської діяльності, укладання цивільно-правових угод, надання транспортних послуг, договору перевезень тощо. Тут, як і в інших галузях права, недостатньо аналізу найпростіших прийомів регулювання, оскільки кожний галузевий метод - це специфічний комплекс прийомів і засобів, тісно пов'язаний з відповідною групою суміжних відносин. В. К. Колпаков справедливо вважає, що дослідження даного питання свідчить про те, що для одних галузей найбільш притаманні риси, властиві цивільно-правовому методу, для інших - адміністративно-правовому. В нашому випадку транспортному праву України більш властивий адміністративно-правовий метод регулювання суспільних відносин. Поєднання в деяких випадках дозволів із заборонами й приписами ще раз свідчать про існування окремої комплексної галузі права у правовій системі України.

Транспортне право як *галузь законодавства* України - це система (вся сукупність) нормативно-правових актів, що містять норми транспортного права, уособлені у вигляді кодифікованих і поточних законів, указів Президента України, статутів, настанов, постанов уряду, інструкцій, правил, технічних умов, інших нормативних актів.

Транспортне право України як *галузь юридичної науки* - це сукупність теоретичних понять, тлумачень і уявлень про транспортне право, його правові інститути, історичні аспекти становлення і перспективи розвитку, предмет і метод правового регулювання та сферу застосування. Предметом транспортного права як науки є належне визначення поняття і змісту основних категорій, всебічне дослідження механізму правового регулювання суспільних відносин, розкриття і пояснення складних процесів, визначення правового статусу суб'єктів транспортних відносин, а також підготовка кваліфікованих кадрів, здатних вирішувати питання на належному науковому рівні.

Як *навчальна дисципліна* транспортне право України являє собою системне викладання теоретичного і прикладного матеріалу відповідно до

навчальної програми з курсу цієї галузі права. Такий матеріал утворює відповідну систему практичного та теоретичного засвоєння норм транспортного права як соціального явища.

Методологія науки транспортного права. Під методологією науки розуміють вчення про методи пізнання, теоретичне обґрунтування методів і способів пізнання, які використовують в науці; певних теоретичних принципів, логічних прийомів і конкретних способів дослідження правових явищ. Можна сказати, що методологічні аспекти транспортно-правових досліджень складають ті загальні питання, без вирішення яких не можна вивчати окремо взяті аспекти. Методологічна культура юриста - це його і світоглядна зрілість, і соціологічна грамотність, і правова інформованість, і професійна майстерність. Значення методології не обмежується тільки вивченням транспортного права, інших правових наук, вона необхідна і в повсякденній практичній діяльності.

Розглянемо основні методи, що застосовують в транспортному праві.

Порівняльний метод. Він дає змогу вивчати транспортно-правові явища, порівнюючи їх, визначаючи їх подібність, тотожність або відмінність як на державному рівні, так і на рівні різних країн. Так, за допомогою порівняння можна пізнати одиничне, особливе і загальне в транспортно-правових явищах. Слід зазначити, що науковості порівняння набуває лише тоді, коли порівнюються типові факти, а випадкові - виключаються з цього процесу. Тут повинні враховуватися конкретні обставини та взаємозв'язок між ними, причини виникнення й динаміка розвитку відношень.

Статистичний метод. Його призначенням є вивчення кількісних показників і їхніх змін у транспортно-правовому процесі, обробка отриманих результатів для наукових і практичних цілей.

Спеціально-юридичний метод. Цьому методу притаманний опис транспортно-правової науки, юридичних норм, які стосуються транспортної сфери тощо. Даний метод дає змогу встановлювати зовнішні ознаки транспортно-правових явищ, визначати як поняття транспорту, так і їхнє формулювання.

4 Система, функції та принципи транспортного права

Транспортне право є однією з галузей права і може бути визначене як система юридичних норм, що регулюють суспільні відносини у сфері транспорту.

Дана система має відповідну побудову і внутрішню форму організації, яку ще прийнято називати структурою цієї галузі.

Структура - невід'ємна ознака всіх існуючих систем, яка являє собою певну сукупність елементів, що характеризуються єдністю взаємозв'язків між собою. До елементів транспортно-правової структури належать: правові норми та правові інститути.

Під правовим інститутом слід розуміти таку організацію транспортних правових норм, за якою вони складаються в певні групи, що регулюють якісно однорідні суспільні відносини.

Прикладом транспортного правового інституту можна вважати ту сукупність однорідних норм права, яка регулює суспільні відносини у сфері залізничного транспорту.

На сьогоднішній день існують такі інститути транспортного права:

- інститут залізничного транспортного права;
- інститут повітряного транспортного права;
- інститут автомобільного транспортного права;
- інститут водного транспортного права, який увібрав в себе такі дві групи норм, що складають відповідно морське й річкове транспортне право.
- інститут трубопровідного транспортного права.

Слід зазначити, що процес формування інститутів транспортного права ще не завершений, він перебуває в певній динаміці й розвитку. Йому характерні відповідні кількісні та якісні показники. Наприклад, є певна кількість правових норм, що регулюють відносини, пов'язані з діяльністю міського електротранспорту (до нього входить і метрополітен). При якісній побудові цих норм - взаємоузгодженні, єдності та стійкості взаємних зв'язків між усіма елементами - можна говорити ще про один із транспортних правових інститутів, а саме - про інститут міського транспортного права.

Таким чином, системою транспортного права виступає певна структура, елементами якої є транспортні правові норми та інститути, розташовані і згруповані у відповідній послідовності.

У цьому зв'язку норми та інститути транспортного права поділяють на загальні й особливі.

Загальна частина транспортного права об'єднує норми, що закріплюють його принципи, правове становище суб'єктів, організаційно-правові засади діяльності транспорту, форми й методи управління транспортом, юридичну відповідальність за правопорушення на транспорті. В загальній частині також розглядаються основні теоретичні аспекти транспортного права щодо його поняття, предмета й методу, системи функцій.

Особлива частина транспортного права містить норми, що регулюють діяльність:

- автомобільного транспорту;
- залізничного транспорту;
- морського транспорту;
- повітряного транспорту;
- річкового транспорту;
- трубопровідного транспорту.

Зміст загальної і особливої частин транспортного права є взаємозалежним і складається не тільки з окремих норм, а й, як зазначено вище, з транспортно-правових інститутів і груп норм (наприклад, планування

й організація перевезення вантажів), що регулюють тісно пов'язані, однорідні суспільні відносини.

Отже, транспортне право регулює не якісь абстрактні категорії, а визначені обставини, що виникають в реальному житті в реальній області, а саме - у сфері транспорту. Відповідно до цього транспортні правові норми повинні мати своє зовнішнє закріплення у відповідній системі нормативно-правових актів - **у системі транспортного законодавства**, яка є засобом надання правовим нормам об'єктивності, визначеності, загальності.

Норми транспортного права містяться в різних нормативних актах, до яких належать: закони, укази, постанови, рішення і т. ін.

Якщо систему транспортного законодавства розглядати різнобічно, то в ній чітко простежуються дві характерні риси, які визначають внутрішню будову - структуру транспортного законодавства.

Одна з них відображає вертикальну (ієрархічну) структуру транспортного законодавства, відповідно до якої можна визначити модель побудови транспортних нормативно-правових актів. Друга - горизонтальну побудову транспортного законодавства, основною ідеєю якої є забезпечення й якісне взаємоузгодження норм права, зазначених в нормативно-правових актах органів однієї «горизонталі».

Підсумовуючи розгляд даного питання, можна зробити висновок, що транспортне право - це сукупність правових норм, яка є внутрішньою формою права, зміст котрого визначається тими особливостями суспільних відносин, що тісно пов'язані з його змістом.

Отже, транспортне право являє собою зміст транспортного законодавства, а транспортне законодавство - форму вираження (зовнішню) транспортного права.

Однією з основних категорій транспортного права є його функції. Саме через них проявляються зміст і сутність транспортного права, його завдання і мета як юридичної науки. Самі ж функції визначаються особливостями предмета транспортного права, його місцем і роллю в системі правових наук.

Під **функціями транспортного права** розуміють основні напрями науково-пізнавальної та навчальної діяльності, що характеризують сутність, зміст, соціальне призначення транспортного права, його завдання й мету в системі правових наук.

Функції транспортного права мають такі ознаки:

- являють собою основні напрями навчальної та науково-пізнавальної діяльності;
- в них проявляється сутність і зміст транспортного права;
- дають визначення соціального призначення транспортного права в системі правових наук;
- зазначають мету й завдання транспортного права як правової науки.

Можна виділити такі функції транспортного права.

Евристична - наукова діяльність у сфері транспортного права базується на значній кількості теоретичних положень, сукупність яких дозволяє спрямовувати дану діяльність на відкриття нових закономірностей, що виникають у процесі розвитку транспорту і транспортного права. Ці відкриття дають змогу з іншого боку поглянути на сучасне, зробити оцінку минулого й зазирнути в майбутнє.

Онтологічна - цій функції властиве те, що вона призначена пізнати транспортно-правові явища, тобто дослідити предмет транспортного права. І як наслідок цього можна вважати пояснення даного дослідження.

Прогностична - охоплюючи певну систему знань, оволодіваючи певними закономірностями розвитку суспільних відносин у сфері транспорту, наука «Транспортне право» визначає тенденції розвитку цих явищ, робить погляд у майбутнє, передбачаючи напрямки розвитку даних явищ.

Комунікативна - дає змогу вирішити такий підхід, як застосування нових знань і досягнень інших галузей знання у сфері юридичних наук і навпаки.

Системоутворююча - визначає місце, роль і значення транспортного права в системі правових наук і зазначає певну побудову самого транспортного права як системи.

Даний перелік функцій не є невичерпним, функцій значно більше й вони знаходять свій вираз і в інших правових науках, що є істотним для загальноправової науки. Але в транспортному праві ці функції знаходять свій особистий вираз, обумовлений сутністю науки «Транспортне право». З'ясування транспортного права неможливе без роз'яснення такої категорії, як його принципи.

Під *принципами транспортного права* розуміють керівні засади, теоретичні ідеї, яким притаманні універсальність й загальна значущість, що відображають суттєві положення транспортного права. Сутність принципів полягає в тому, що вони виражають основу організації і діяльності у сфері транспорту, визначають сутність складних взаємовідносин усередині цієї системи. Іншими словами, принципи надають транспортній сфері правову стабільність і стійкість.

Принципи транспортного права являють собою злагоджену систему, що складається з елементів, які перебувають у взаємозв'язку, створюючи визначену цілісність і єдність. Система принципів транспортного права включає:

- принцип відповідальності. Сутність цього принципу полягає в тому, що за невиконання чи неналежне виконання обов'язків учасники транспортного процесу несуть відповідальність;

- принцип планування. Планування являє собою засновану на врахуванні об'єктивного закону, планомірного пропорційного розвитку транспортного процесу свідомо цілеспрямовану діяльність з визначення пропорцій в галузі транспорту, розробки, затвердження планів, доведення їх до виконавців тощо;

– принцип законності. Він полягає в тому, щоб кожний суб'єкт - учасник транспортного процесу - діяв у межах наданих йому прав, виконував передбачені обов'язки, суворо керувався приписами законів й інших нормативних актів;

– принцип доцільності. Його сутність полягає в тому, що транспортний процес повинен забезпечувати своєчасне, повне та якісне задоволення потреб населення і суспільного виробництва в перевезеннях.

Принципи транспортного права можна класифікувати за деякими аспектами. Так, наприклад, залежно від функціонального призначення їх можна поділити на

- а) загально-правові (які діють в будь-якій ділянці транспортного права);
- б) принципи інститутів.

Ці принципи притаманні окремим інститутам транспортного права, їхня дія відповідно обмежена предметом регулювання.

Нині класифікація принципів транспортного права перебуває в стадії становлення й пошуку, формується як складний синтез осмислення багатьох проблем, пов'язаних з політичними, економічними, управлінськими та іншими процесами. При цьому принципи права мають розглядатися не тільки як основоположні ідеї, керівні засади права, а й як відображення у праві головних зв'язків, реально існуючих у правовій системі.